

תגובה למאמר: "האם נשוב לקדש חודשים על-פי הראייה"*

שי ואלטר

עיקרי מאמרו של ידידי מר רחמים שר-שלום כפי שהובנו על-ידי, הם שלושה:

(1) הציבור לא יוכל לעמוד במציאות של לוח ע"פ הראייה כיון שיהיה זה לוח שאיננו קבוע. הדבר יהיה קשה מבחינה טכנית, וגם עלול ליצור מחלוקות.

(2) איננו יודעים מהי הסיבה למעבר ללוח היהודי, לכן כל אחד רשאי לנסות ולמצוא הסברים משל עצמו, כגון שמטרת תיקון הלוח היתה שמירה על אחדות המועדים בעם ישראל, ולא באה כתוצאה ממצב של התבטלות הסנהדרין, ולכן ניתן להחזיק בדעה שלא נהיה חייבים לחזור ללוח ע"פ ראייה.

(3) ישנן שיטות שניתן להשתמש בלוח קבוע גם בזמן שיש ב"ד. שר-שלום טוען שגם הרמב"ם סבור כך.

כאן מובאות תשובותי באופן כללי לנקודות שהעלה שר-שלום, ולקמן יובאו הערות

מפורטות על מאמרו:

(1) בהחלט יהיה ניתן לעמוד במציאות של קביעה ע"פ הראייה, ולהבדיל, כך נוהגים היום חלק מהמוסלמים; ואף אם לוח כזה יקשה מעט על חיינו, אין בכך כלום כי אם זאת הדרך העדיפה לקיום מצוות קידוש החודש, וכך היה בימים הראשונים, כך יש לנהוג. ואדרבא היום יקל עלינו בזכות הטכנולוגיה לפרסם את קידוש החודש (ראה מאמרו של הרב ישראל רוזן, שהוזכר בתחילת של מאמרו של שר-שלום).

* תודה מיוחדת לידידי הרב יואל קטן שליט"א שהגיה את דברי והעיר את הערותיו.

2) נראה ברור כמעט אצל כל מי שכתב בענייני הלוח, שעזיבת קידוש החודש ע"פ הראייה היא תוצאה של משבר רוחני שחולל קושי באפשרות לקידוש החודש, אם ע"י פגיעה בבי"ד עצמו, ואם ע"י פגיעה במערכת הכללית של קידוש החודש והודעת המועדות לרחוקים, ולכן הלוח הקבוע הוא זמני עד ששוב למצב אופטימלי. אמנם נכון הוא שיש בלוח הקבוע תועלת כדי למנוע הבדלים בקביעת המועדים בין קהילות שונות בעולם, אך לא זאת היתה הסיבה המרכזית שבגללה עברו אליו, אלא זו רק תוצאה; לכל היותר זאת היתה סיבה משנית כדי לחזק את ההחלטה לעבור ללוח. התמונה העולה מהמשנה ומהתלמודים היא שבמשך מאות שנים נהגו לקבוע ע"פ קידוש החודש, השתדלו ע"י שלוחים וכו' למנוע טעויות גם מהרחוקים, אך לא חששו לכך שיהיו רחוקים שלא יהיו מודעים לתאריך הנכון.

3) השיטות שציין שר-שלום הם השיטות הבאות:

הרס"ג (וכן הר"ח ועוד שהלכו בשיטתו) כתב שתמיד היו משתמשים רק בחשבון הלוח שלנו, שהוא חשבון המולד הממוצע שאיננו מסתמך כלל על ראיית הירח החדש, ואין כלל קידוש החודש ע"פ הראייה. שיטתו מוקשית ביותר, ולכן גם רה"ג (אוצה"ג למסכת יו"ט עמ' 4) וגם הרמב"ם (פירוש המשנה למסכת ר"ה סוף פ"א) טענו שלא התכוון באמת לדבריו, אלא אמרם כנגד הקראים.

בין השיטות שמאפשרות גם לוח ע"פ חשבון וגם קידוש החודש ע"פ הראייה יש לחקור מה היא העדיפה בין שתי הדרכים:

שיטת רה"ג (אוצה"ג ליו"ט, עמ' 3 ואילך) מאפשרת גם שימוש בלוח שלנו וגם בראייה וגם בחשבון קרוב לראייה, כאשר נראה שהעדיפות היא ללוח הנוכחי. **בהערה ט"ז** השתדלתי להראות שרה"ג חזר בו מדבריו ומיתן את עמדתו כלפי שימוש בראייה. נראה שגם דברי רה"ג נאמרו על רקע הפולמוס המתמשך עם הקראים, ולנוכח זה ניתן לטעון שגם רה"ג, כמו רס"ג קודמו, השתדל להדגיש את חשיבות הלוח הנוכחי ולבכרו על פני הראייה (אם כי רה"ג הודה בפירוש באפשרות השימוש בראייה), ואם כך הוא הדבר – נחלש גם תוקף דברי רה"ג.

לשיטת ר' יצחק בר' ברוך (ספר העיבור לראב"ח מ"ב ש"ח) - בזמן סנהדרין אפשרית קביעה גם בראייה וגם ב"עיבור" – כלומר איזשהו חשבון לוח קבוע. אולם לא ניתן לדעת בבירור לאיזה עיבור התכוון: האם העיבור שהזכיר בדבריו דומה ללוח שלנו (על בסיס המולדות הממוצעים) או אולי ללוח חשבוני שבבסיסו ראיית הלבנה החדשה.

אדרבה, מלשונו מוכח שבלוח כזה לא יהיו כללי הדחיות שלנו לא אד"ו ראש. כמו כן ריב"ב לא כתב איזו דרך מבין השתים עדיפה.

הרז"ה (המאור למסכת ר"ה כ, ב) כותב שבזמן שיש ב"ד צריך לקדש ע"פ הראייה, אבל בשעת הדחק ניתן אז להשתמש בלוח הקבוע שלנו. הרי דבריו מפורשים שקידוש החודש ע"פ הראייה עדיף על-פני חשבון הלוח שלנו.

שיטת הרמב"ם (קידוש החודש פ"ה, ה"א-ה"ב, פ"ו ה"א, ופ"ח ה"ח-ה"י"ב, פירוש המשנה ר"ה סוף פ"א) היא שבזמן שיש ב"ד הבסיס לקביעת החודש הוא ראיית הירח בלבד, ולא ניתן להשתמש כלל בלוח שלנו המושתת על חשבון המולד הממוצע. לפי הרמב"ם – אם רואים את הלבנה מקדשים על-פי הראייה, ואם לאו קובעים ע"פ חשבונות הראייה שהיו ידועים לב"ד.

הרמב"ן (השגות לספר המצוות מצוה קנ"ג) וההולכים בשיטתו (ראה תורה שלמה לרמ"מ כשר כרך יג, פרק ב'), לא מתייחסים כלל לאפשרות של לוח בזמן שמקדשים ע"פ הראייה. לדידם הלוח הנוכחי הוא תקנה מאוחרת של ר' הלל השני, ולא היה קיים לפני זמנו של ר' הלל.

וראה תוספת דברים בהערה המסכמת בסוף ההערות.

הערותי נחלקות לשלושה סוגים:

- א. הערות להרחבה בנושאים שהעלה רחמים שר-שלום, בהם אינני מתווכח עימו אלא רק מוסיף פרטים להבהרת העניין.
- ב. הערות תיקון קצרות, לפרטים שנראו בעיני לא מדוייקים די הצורך.
- ג. הערות מורחבות הנוגעות לעיקרי המאמר.

(א) הביטוי "לפי הגאונים" כאילו שיטתם אחידה איננו מדוייק.

רב האי בר רב נחשון גאון המובא לקמן בדברי שר-שלום אומר מפורש כי תקנת ר' יצחק (או יוחנן) נפאחא היא **עד זמן המשיח, עד יורה צדק.**

וראה לקמן הערה ו'.

אפילו הר"ח שדעתו קרובה לשיטת רס"ג (הובאו דבריו בהרבה מקומות בתלמוד בתורה שלמה כרך י"ג עמ' מו-מח) מפרש במסכת ר"ה כ, ב את דברי שמואל כך:

אמר שמואל יכילנא לתקוני לכולה גולה. כלומר יש בי כח לחשוב חשבון השנים ולתקן איזו שנה צריכה עיבור וכן בחדשים איזה חדש צריך להתעבר עד ביאת הגואל ויתישב הסנהדרין.

והמשמעות היא שבזמן הגאולה תחול איזושהי תמורה בלוח, וזה ודאי לא כמו רס"ג.

(ב) התיאור שמביא שר-שלום שהלל תיקן את הלוח, איננו דעת הכל.

אמנם הרמב"ן וסיעה של ראשונים שנמשכו אחריו כתבו כך (תורה שלמה לרמ"מ כשר כרך יג, פרק ב'), אך בתשובת ר' האיי גאון אין זכר ל"תקנה" של הלל. רה"ג כותב:

... אנו אוחזים כסדר הזה (כוונתו למחזור העיבור) לשנים הראשונות מלפני משה רבינו גם אחריו עד ימי הלל בר' יהודה בשנת תר"ע לשטרות שמאותה שנה לא הקדימו ולא אחרו אלא אחזו הסדר הזה אשר בידם ...

והדברים מובנים, כי מחזור העיבור (והלוח כולו) נמסר למשה בסיני, ולא היה כל צורך לתקן לוח. מה שקרה החל מימיו של הלל הוא שחדלו לשנות מסדר העיבור כפי שנהגו בעבר ועברו להשתמש רק בסדר העיבורים של הלוח, כפי שכותב רה"ג בתשובה כמה שורות קודם:

וכך אנו אומרים כי משה רבנו למד את ישראל עקרו של הסוד הזה ...

ואע"פ שנתן להם הסוד הזה הזהירים שכל זמן שסנהדרין קיימת יש להם לשנות מן המסורת להקדים ולאחר ...

כי היא דתניא: על שלשה סימנים מעברין את השנה על האביב ועל התקופה ועל פירות האילן ושלתן משמרין קירוב בין שנת החמה לשנת הלבנה.

ואנו יודעים כי ראשונים כבר עברו שלא כסדר הזה (היינו גו"ח אדז"ט).

גם מדקדוק לשונו של רה"ג עולה שהוא מזכיר את הלל כנקודת ציון היסטורית, ולא כמתקן תקנה. כל שניתן לטעון הוא כי בימי הלל התקבלה החלטה שלא לחרוג יותר מהלוח, ולא דווקא ע"י הלל. משמעות החלטה זו היא שבפועל נוצר לוח קבוע,

כיון שבית הדין מושך את ידו מלהתערב בקביעת המועדים. אין זו תקנה, אלא ויתור על סמכות שמוביל לשיטת קביעה אחת ויחידה.

בתשובת גאוניס נוספת (אוצר הגאוניס למסכת סנהדרין עמ' פח) שנשלחה לר' שרירא גאון ולרב האי גאון, מצויה לשון זו:

... בזמן שהיתה סנדרי גדולה בארץ יהודה היה להן לעבר את השנה כאשר הם רואים אם במסורת אשר בידינו בסוד העיבור (= כוונתו למחזור 19 שנה של הלוח) ואם בזולתה (= לפי המובא בגמ' מסכת סנהדרין).

בדברים אלו ניתן לראות את התלות הישירה בין האפשרות לעבר גם שלא לפי הלוח – במציאותה של סנהדרין. וממילא ניתן להבין שהעדר הסנהדרין היא הסיבה שלא ניתן היום לעבר שלא לפי הלוח.

וכן הוא הלשון בתשובת נוספת של רה"ג (אוצר הגאוניס למסכת ר"ה, חלק התשובות עמ' 42):

וכבר שאלה האומה את החכמים אחרי שנפסק שינוי העבור בבית הדין הגדול ואמרו הידאנא דידיעין בקבאעא דירחא מאי טעמא עבדינן תרי יומי.

(ג) אין זה מדויק שבתלמוד אין זכר לתיקון הלוח.

שתי סוגיות, אחת בירושלמי ואחת בבבלי מרמזות על מעבר ללוח קבוע.

בירושלמי עירובין פרק ג הלכה ט מובא:

ר' יוסי מישלח כתיב להון אף על פי שכתבו לכם סדרי מועדות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש.

גם בבבלי ביצה דף ד ע"ב הגמרא שואלת מדוע היום כאשר בקיאים בבבל בקביעות החודש בכל זאת נוהגים שני י"ט של גלויות:

והשתא דידיעין בקביעא דירחא מאי טעמא עבדינן תרי יומי משום דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם זמנין דגזרו המלכות גזרה ואתי לאקלקולי.

הלשון הדומה בין הירושלמי לבבלי מראה שמדובר באותו מאורע, שבו נצטוו בני הגולה על ידי ר' יוסה (מראשי אמוראי א"י בדור הרביעי) להמשיך לנהוג בשני ימים טובים למרות שקבלו הודעה מראש על קביעות החודשים (סדרי מועדות).

(ד) מובנו של הביטוי "סוד העיבור" כחשבונות העיבור שלנו איננו מקובל על-ידי כל הראשונים. לפי הרמב"ם (קידוש החודש ריש פי"א) "סוד העיבור" הוא החשבון העמוק של היתכנות ראיית הירח החדש, ואילו חשבונות הלוח שלנו נקראים רק בשם "עיבור" (ריש פרק ו'). ניתן להביא הוכחה לפירוש הרמב"ם מהגמרא במסכת ראש השנה (כ, ב): אבא אבוה דר' שמלאי שואל את שמואל האם הוא יודע מה שנשנה ב"סוד העיבור": **"נולד קודם חצות. נולד אחר חצות"**. שמואל לא ידע, אך ר' זירא פירש שהמדובר בחישוב המולד לצורך ידיעת ראיית הלבנה - אם הירח נולד לפני חצות יראה ואם נולד אחר חצות לא יראה, והמטרה היא לאכחושי סהדי. מכאן רואים ש"סוד העיבור" מתייחס לחישוב הקשור לראיית הירח החדש. גם מלשון השאלות סימן מו וסימן קט משמע שסוד העיבור מתייחס לחשבונות ראיית הירח החדש ולא לחשבון המולד שלנו. לעומת זאת רבים מהגאונים והראשונים מכנים דווקא את הלוח שלנו בשם "סוד העיבור": רה"ג (אוצה"ג ליו"ט עמ' 3 ועוד), ר"ח (ר"ה כ, ב אולם ראה שם שיטה חולקת בשם "ויש מי שאומר"), ר' טוביה בן אליעזר בעל "לקח טוב" (בקטע שהובא במאמרו של שר-שלום), רש"י (ביצה ד, ב ד"ה דגזרי), ר"ת (שבלי הלקט סימן כת), רז"ה (המאור הקטן ר"ה כ, ב ד"ה כי דף ה, א מדפי הרי"ף), יסוד עולם (מאמר ד' פי"ד) וכן משמע בתוס' פסחים נא, ב ד"ה כגון. וכך הוא פירוש הביטוי במכתב של חכמי בבל לר' אהרן בן מאיר (הובא ב"שערים ללוח העברי" עמ' 28 ובעוד מקומות).

(ה) הדקדוקים אם צריך סנהדרין או ב"ד של שלשה סמוכים לא מעלים ולא מורידים. אמנם המושג סנהדרין במשמעות המורחבת היה קיים רק בזמן בית המקדש כאשר ב"ד ישב בלשכת הגזית (דיני נפשות, זקן ממרא וכו'). אולם תלמוד מפורש לפנינו שבשם סנהדרין נקראים גם בתי-הדין ביבנה, אושא, שפרעם, בית שערים, צפורי וטבריה שהיו לאחר החורבן (ר"ה דף ל"א עמ' א-ב). ועיין עוד בדברי "מגילת אסתר" ו"לב שמח" לספר המצוות עשה קנ"ג.

(ו) מקורו של קטע זה בחיבור קראי (פירוש יפת הקראי לפרשת אמור, הובא בלקוטי קדמוניות לפינסקר עמ' 148). מקטע זה משמע כאילו כל יחיד ויחיד שרואה את הירח רשאי לקבוע את החודש על-פיו, וכמובן אין זה נכון. וסיבתהדברהיאשקטע זה נכתב ע"י קראי, וכך היה נהוג אצל הקראים.

בהחלט יתכן שבמקור רב האיי התכוון לומר שהיו הבדלים בקביעות בין המקומות השונים, אולם סיבת ההבדלים היא חוסר הידיעה מתי קבע בית-דין שבא"י את החודש, ולא שכל אחד רשאי היה לקבוע על-פי הראייה. כנראה שהדברים המקוריים של רב האיי קיבלו לבוש קראי, שכן זאת היתה דרכם של הקראים הראשונים לקבוע את החודש כאשר יחיד ויחיד רואה את הלבנה במקומו.

וראה גם תורה שלמה כרך יג, עמ' 20-21 שכבר תהה על קנקנו של קטע זה, וכתב מעין מה שכתבתי.

(ז) בציטוט קטע זה נשמטה תיבה חשובה מאוד: 'וכשגלו אין בית דין **קבוע** לחקור ולדרוש'. גם הרמב"ם נקט לשון זו (קידוש החודש פ"ה ה"ג):

ומאימתי התחילו כל ישראל לחשב בחשבון זה, מסוף חכמי תלמוד בעת שחרבה ארץ ישראל ולא נשאר שם בית דין קבוע, אבל בימי חכמי משנה וכן בימי חכמי תלמוד עד ימי אביי ורבא על קביעת ארץ ישראל היו סומכין.

הרב נחום אליעזר רבינוביץ' פירש בפרושו "יד פשוטה" (זמנים ג', עמ' קי): 'פירוש ב"ד קבוע הוא בית דין סמוך'. אולם מהלכות שופר פ"ב ה"ט לא משמע כן. ובשיחה עם הרב רבינוביץ' שליט"א הודה לי שהלשון צריכה תיקון.

(ח) תהליך קידוש החודש מורכב משלושה מרכיבים, שקושי בכל אחד יכול להוביל לקשיים בדרך הקביעה:

(א) הגעת העדים לב"ד.

(ב) התכנסות ב"ד לדיון.

(ג) הודעת קביעות החודש לציבור.

בגלל שיבושים במרכיב השלישי יכולה להוצר בעייה למרות שהחודש מתקדש כראוי, אולם הרחוקים לא יכולים לקבל את ההודעה כראוי. בעייה זו התחילה עם קלקול הכותים, כבר בזמן הבית (כפי שעולה ממסלול המשואות שהתחיל מירושלים), שנים רבות לפני הנהגת הלוח. מסתבר שבעייה זו החריפה עם התפזרות עם ישראל לאחר החורבן ולאחר מרד בר כוסיבא, ועם המשברים הפוליטיים והצבאיים שפקדו את האימפריה הרומית, ואת הארצות הנושקות לה.

מצינו בתוספתא ערכין פ"א :

במקום שאין מכירין זמנו של חדש נוהגין אחד מעובר ואחד שאינו מעובר וכן בגליות נוהגין אחד מעובר ואחד שאינו מעובר. היו נוהגין תמוז בזמנו ואב מעובר ואח"כ נודע להן שאב בזמנו מניחין אותו ומונין מכאן ואילך אחד מעובר ואחד שאינו מעובר.

בתחילת בבלי מגילה מובאים דברי ר' יהודה שתקנת הקדמת הקריאה לבני הכפרים ביום הכניסה היא בזמן שהשנים כתקנן וישראל שרויין על אדמתן, אבל בזמן הזה הואיל ומסתכלין בה (ביום י"ד כמדד מתי יחול חג הפסח) אין קורין אותה אלא בזמנה. ר' יהודה היה שנים רבות לפני הנהגת הלוח, ובכל זאת כבר מתייחס לבעיית הפזורה היהודית.

הרז"ה מזכיר את המרכיב הראשון - בעייה של שיבוש דרכים בהגעת העדים לב"ד.

דברי רב האי בן נחשון קשורים למרכיב השלישי: במצב של נתק בין הפזורה לבית הדין, הרי שלכאורה לא נותר לכל אחד אלא לנהל קביעת מועדים באופן עצמאי.

לעומת זאת, פגיעה במרכיב השני, מבטלת לחלוטין את קידוש החודש. גזירות כאלו מסתבר שהתרחשו במאה הרביעית לספירת הנוצרים עת הפכה קיסרות רומא לנוצרית, והחלה רדיפת דת ישראל בארץ ישראל.

והנה ר' טוביה בן אליעזר מזכיר במפורש את המרכיב השני: **"וכשגלו אין ב"ד קבוע לחקור ולדרוש"**, אלא שהוא מוסיף עליו גם את המרכיב השלישי: **"וכדי שלא יהיו ישראל עושים ימים טובים משונים זה מזה"** – תוצאה של הנתק בין הרחוקים לבית הדין.

תמצית דברי – בעיית הפזורה כבר היתה קודם, ואין ספק שנלקחה בחשבון כאשר הונהג הלוח. אבל הבעייה הקשה ביותר היתה פעילות ב"ד עצמו.

נכון הדבר שעם הנהגת הלוח גם באה לידי פתרון בעיית הפזורה, ואת זאת ביקשו לבטא הראשונים שהזכירו טעם זה בכך שתיקון הלוח פתר את בעיית הפזורה. אבל אין זה נראה שמשקלה של בעיית הפזורה הוא זה שהכריע את הצורך בשימוש בלוח, שכן בעייה זו הייתה קיימת כבר מאות שנים קודם. ולכן יש להסיק שהטעם העיקרי והמכריע הוא ללא ספק התבטלות פעילות בית הדין הממששת ובאה. טעם זה מתאשר היטב מהרקע ההיסטורי במאה הרביעית לספירת הנוצרים. וכבר עמד על הדבר הרלב"ח בקונטרס הסמיכה (שנדפס בסוף שו"ת מהרלב"ח) בהתייחסו לאגרת

הסמיכה של מהר"י בי רב. באגרת הסמיכה (הובאה בתוך קונטרס הסמיכה שם) מביא מהר"י בירב קטע מ"יסוד עולם" מ"ד פ"ט הנוגע לתקנת הלוח, עם הנימוק שהוא נעשה לצורך אחדות הגולה עם בני א"י. וכך כתב הרלב"ח (מהדורת למברג דפוס צילום א"י תשל"ה דף יא עמודה ב'):

ומה שכיון ללמוד החכם מהתוספת שהוסיף בעל ספר יסוד עולם על עיקר דברי הרמב"ן כאשר גלה כונתו לפניו בקונדרס אין לנו להודות לו בו והוא שכתב בעל ספר יסוד עולם שהסבה שיסדו לנו חשבון העבור שבידינו היום היא כדי להסיר המחלוקת ושינוי הדעות והסברות והמנהגות שהיו מקודם לכן בין קביעת ר"ה וי"כ ושאר המועדות ע"פ ראית הלבנה לבין קביעתם ע"פ החשבון כאשר האריך שם ולז' העתיק דבריו החכם בהקדמה הנז' בחשבו לקיים מהם מה שכתב הוא לפניו שאפי' שיהיו לנו עתה בית דין של ג' סמוכים ומומחים לא נוכל לקדש החדשים ולקבוע מועדות ע"פ הראייה מטעם המחלוקת הנז' שימשך בין הקרובים והרחוקים וכל זה אינו אמת ואין לנו לשמוע לדבריו כלל בזה ואין לו ראייה מדברי בעל ספר יסוד עולם כי הרב ההוא היה חכם גדול בחכמת התכונה אבל בענייני הדינים לא היה מדבר ומדקדק כפי שרשי התלמוד אלא כפי הסברא לבד

ובהמשך דבריו שם מציין הרלב"ח שקיימות ביסוד עולם סתירות פנימיות (דף יב עמודה ב') ומסכם:

דאין ולא ורפיא בידיה, והיה כותב פעם כך ופעם כך, והכל כפי הסברא לא כפי שרש הדין וכזה עצמו עשה בנדון שלפנינו במה שכתב שלהסיר המחלוקת הוקבע החשבון שבידינו מהעבור כי זה הוא מדעתו ואין לנו לשמוע אליו אלא להרמב"ם והרמב"ן ז"ל שלא חששו כלל למחלוקת בהרמב"ם הוא מפורש במה שכתב שהלכה למשה מסיני היא שבזמן הסנהדרין יקדשו החדשים ע"פ הראייה ויהיה עבור השנים כפי הסדר ההוא ובזמן דליכא סנהדרין שיעשו הכל ע"פ החשבון שבידינו היום. גם הרמב"ן תלה הענין בזמן שימצאו סמוכין ומומחים כי אז מקדשי' ע"פ הראייה וכשלא יהיו סמוכים ע"פ החשבון וכן כתב בפירוש וז"ל ולפיכך הוא שבטלה הראייה אצלנו לפי שאין לנו בית דין הראויים לקבל העדות ולקדש על פיהם והוא טעותם של המינים לא כדברי הרב עד כאן לשונו. הרי שכל זמן שיחזרו הסנהדרין לדעת הרמב"ם והסמוכים לדעת הרמב"ן אנו מחוייבים לקדש ע"פ הראייה ותרווייהו מחד קרא ילפי מהחדש הזה לכם וכו' מר סבר לכם ולעומדים מיוחסין ככם ומר סבר לכם ולסמוכים ככם. וכל זמן שהיו הסנהדרין או הסמוכין אנו מחוייבים לקדש ע"פ הראייה ולא נחוש למחלוקת שכתב בעל סי"ע

ומכאן שמה שרצה ללמוד החכם (מהר"י בירב) מדברי בעל ספר יסוד עולם שאפילו שתחזור הסמיכה למקומה אין אנו יכולין לקדש ע"פ הראיה מפני המחלוקת אינו אמת כלל.

(ט) אינני יכול לקבל את דברי שר-שלום שלמעשה יכול כל אחד לנסות ולמצוא הסברים נוספים לשאלה מדוע הוחלט לעבור ללוח שנה המבוסס על חשבון. מעשיהם של חכמים אינם כשדה הפקר שבו כל אחד יכול לעשות ככל העולה על רוחו. חייבים להשתדל למצוא סימוכין לכל הסבר במקורות חז"ל, או לפחות בדברי הראשונים. למשל: דברי רה"ג, למרות שאינם תלמוד ערוך נראים כדברי קבלה מהימנה: צורת הצגת התאריך **תר"ע לשטרות** כזמן שבו לא הקדימו ולא אחרו, מאוד מזכירה את סגנונו של אביו של רב האיי – רב שרירא, באיגרתו המפורסמת. נראה שמקורות המסורת של רב האיי הם אותם ספרי זכרונות של ראשונים שזכרים באגרת רב שרירא גאון שבהם מוזכרים תאריכים חשובים בתקופת האמוראים לפי תאריכי מניין השטרות. סביר להניח שספרים אלו היו מצויים בגנזך של ישיבת פומבדיתא. (לדיון על ספרי הזכרונות, ראה בספר "תקופת הסבוראים וספרותה", עמ' ל'). ציון שנת תר"ע (דיקיי"ט ליצירה, 358/9 לספירת הנוצרים) מתאים אמנם לימיו של נשיא בשם הלל – לאותו הלל הנשיא שאליו שלח הקיסר יוליאנוס את אגרתו המפורסמת (ראה דורות הראשונים ח"ב מחברת ראשונה תרס"א עמ' 24-25 ועיין עוד שם בעמ' 398). ולכן יש להתייחס לדברי רה"ג אודות זמן הנהגת הלוח כדברי קבלה ומסורת בכובד ראש, ולא כאל "הסבר" או "תיאוריה". בהערה הקודמת הראנו מקורות בחז"ל למציאות בעיית התפוצה המופיעה בהסברם של רב האיי בר רב נחשון, בעל לקח טוב, ורז"ה. אחרית דבר: גאונים וראשונים אמרו את דבריהם בשיקול דעת ובהשענות על מקורות, ולא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול.

(י) התיאוריה של בן ששון הובאה כבר הובאה בספרו של שר-שלום "שערים ללוח העברי" עמ' 25, ושנה את דבריו ב"יד יצחק" עמ' 168 הע' 69, ובמאמר זה הוא משלש את דבריו. איני יודע מה לו לידידי רחמים שר-שלום שכל-כך מוסר את נפשו לצטט מלומד זה. למיטב ידיעתי בן-ששון לא התפרסם בעולם כמומחה בתחום הלוח היהודי וחשבונותיו. כבר בספר יד יצחק הערנו יחד, העורך ר' שמחה ולנר ואני, שאנו מסתייגים מדברי בן ששון. רוח דברי בן-ששון איננה מקובלת עלי, וזאת בלשון עדינה. הצגת הדברים כאילו אנו עומדים במדרגה גבוהה מאבותינו, נודף ממנה ריח של זלזול

במסורה ובמסרנים. אבוי לנו אם נחיל מודלים כאלו כל אימת שאנו עוסקים בדברי חכמים.

לגופם של דבריו - אינני מסוגל להבין איך ניתן לתאר את הנהגת הלוח כהתפתחות חברתית ומדעית, הרי דווקא מקורות ההיסטוריה של אותה תקופה מתארים את הלחץ הגדול שלחצו הביזנטים את יהדות א"י, והלוח נראה כמצב של נסיגה וחוסר ברירה. יש להתפלא על היסטוריון שמתעלם מהמציאות ההיסטורית של חורבן וגלות, ומחיל את המודלים החברתיים של אירופה הנוצרית של המילניום השני למניינם על עם ישראל. נשגב מבינתי להבין איך הניח היסטוריון זה שתהליך מתמשך של חורבן, גלות ונסיגה רוחנית העובר על ישראל יכול להוביל לתהליך של התפתחות דווקא בנושא של הלוח.

מלבד זאת, בדברי בן-ששון מצויה הנחת יסוד לפיה הלוח נחשב מפותח מבחינה מדעית מאשר קידוש החודש על-פי הראייה.

פירושה של הנחת יסוד זו היא שחוקר זה טוען שבמשך שנים רבות לא היה בידי חז"ל ידע מספיק לקבוע לוח, ולכן השתמשו מחוסר ברירה בראייה.

נראה, כי דברים אלו של בן-ששון אינם מקוריים, ונטענו בעבר. הרש"ר הירש על התורה (שמות יב, כב) כבר מתייחס לדברים מעין אלו. ראוי שנשים לב היטב ללשון החרפה שבה נקט המעידה על חומרת הדברים:

... מתוך מצוה זו של קידוש החודש על-פי ראייה ... הסיקו והורו אנשים אשר לעולם לא יילאו להשפיל את העבר היהודי בעיני דור ההווה, מסקנה אוילית. בראשית דברי ימיהם, טוענים הללו, היו היהודים חסרי ידע אסטרונומי על אודות מחזור הירח. רק כעבור מאות בשנים למדו את חישובו מן היוונים; עד אז נאלצו להסתפק בתחליף גס של ציפייה מדי פעם בפעם להופעה מחודשת של הירח. כינינו זאת איולת, משום שהרי אין לבסס מערכת חישוב זמן על ראיית הירח החדש בלבד, כאשר בהיות השמים מעוננים, יכולים לחלוף שבועות ללא יכולת ראות. יתירה מזאת, עצם הציפייה לראייתו מניחה חישוב מראש של אפשרות זו. ואכן למדים אנו מתורה-שבעל-פה, כי ביסוד קביעת ראשי החודשים היה מונח חישובו של הרגע, בו עתידה הלבנה להיגלות. תוצאות חישוב זה שימשו כביקורת לדבריהם של עדי הראייה. ולא עוד, אלא אם לא הופיעו עדים ביום השלושים, הפך יום השלושים ואחד לראש חודש, אף ללא עדי ראייה (עיין ראש השנה דף כב ואילך) ...

ובהמשך דבריו כתב:

... רק בור ועם הארץ, עשוי לייחס לבקיאותנו בקביעא דירחא, לעובדה זו ששוב אין לנו ספק בנוגע להתחלת כל חודש, יתרון ראוי לשבח. בקיאותנו זו אך תוצאה היא של העובדה המצערת, כי בעיקבות פיזורנו חסרים אנו נציגות ציבורית, מאושרת ע"י "סמיכה", שיכולה היתה לקדש את ראשי חודשינו עבור הצבור על-פי ראייה. כתוצאה מכך נשללה מחודשינו וממועדינו תכונתם השורשית, המקדשתם להיות חודשים של נו, וזמני היוועדות בינו ובין ה', לולי הלל השני, נציג אחרון של כלל קהלנו. בחוכמתו ראה את הנולד ותיקן חסרון זה בקדשו ובקבעו – כתחליף זמני – כל ראשי החודשים למשך כל תקופות פיזורנו עד לכינוסנו לעתיד לבוא.

(יא) ניתן להוכיח מהגמרא (בבלי ראש השנה כא, ב) שערך קידוש החודש לפי הראייה דוחה את ערך אחדות האומה:

תנו רבנן: מנין שמחללין עליהן את השבת? תלמוד לומר "אלה מועדי ה' אשר תקרו אותם במועדם" יכול כשם שמחללין עד שיתקדשו כך מחללין עד שיתקיימו? תלמוד לומר "אשר תקראו אותם" – על קריאתם אתה מחלל את השבת ואי אתה מחלל על קיומן".

והנה אם ערך אחדות האומה היה חשוב ממצוות קידוש החודש ע"פ הראייה, היה לחכמים לתקן לוח קבוע ולא לקדש ע"פ הראייה, שכן שימוש בקידוש החודש ע"פ הראייה גורם לקרובים לחלל את השבת, ולרחוקים אי-ידיעת המועד המדוייק של ראש החודש, ולחלל שבת כדי להודיע לא ניתן. ואמנם לוח היה פותר את כל השאלות האלו מקדמת דנא, ואנו מוצאים שחכמים דבקו דווקא בשיטה זו על אף הקשיים שהיא מחוללת אצל הקרובים והרחוקים.

על אף זאת, חכמים עשו ככל יכולתם על-מנת שהמועדים ישמרו גם אצל הרחוקים מבית-הדין, להיכן שהיה ניתן נשלחו שליחים, ולרחוקים נתקן יו"ט שני של גליות כדי להגיע למירב ההתאמה עם הקביעה בארץ ישראל.

(יב) כאשר בעז"ה נגיע למצב המיוחל שבו ידונו בנושא של החזרת קידוש החודש בפועל, אין כל חשש שהדבר יוביל לפילוג בעם. לצורך קידוש החודש צריך בית-דין סמוך. פתרון לחידוש הסמיכה נתן הרמב"ם (סנהדרין פ"ד הי"א) ועל-פיו נהגו חכמי צפת בראשות המהר"י בירב.

לצורך זה דרושה הסכמה כללית של חכמי ישראל. לדעות אחרות - אליהו הנביא יחזיר את הסמיכה. לפי שיטות אחרות קידוש החודש יוחזר רק עם ביאת המשיח (וכמובן ע"י בית-הדין הסמוך שיהיה בימיו).

כך או כך ברור שמדובר על ב"ד מקובל על העם. כל בר-דעת מבין שלא מתקבל על הדעת שיהיה מישהו שיחלוק על ב"ד שנסמך ע"י אליהו הנביא, או על בית דין בזמן המשיח. וגם אם יוקם בית-דין מוסכם לפני כן, אין חשש לפילוג, כי מי שלא ישמע לסנהדרין - יוציא את עצמו מתוך כלל ישראל, ואם החולק יהיה חכם – יהיה לו גדר של "זקן ממרא".

(יג) יש להעיר שעניין צדוק ובייתוס הינו מדברי רס"ג עצמו המובאים במקורות אחרים, כפי שכבר העיר על כך הרמ"מ כשר בתורה שלמה כרך י"ג עמ' מב-מג). וראה בהערה הבאה.

(יד) שר-שלום לא מוכיח כלל את דבריו שחכמי דורו של רס"ג נמנעו מלחלוק עליו. מדברי רס"ג עצמו הגיעו לידינו פירושים, ואיך נדע מה חשבו על שיטתו חכמי דורו? ובדברים שהובאו בליקוטי קדמוניות של פינסקר (עמ' 95) העיר הקראי בן משיח שהיה אחד מבעלי המחלוקת של רס"ג:

"שדברת בעבור אנטיגנוס – איני מאמין בהם ... והלא כתבו צדיקים בתוך ישראל ולא זכרו מזה דבר אלא דברים אחרים שהשיבו על הרבנים בעבור חרבנות בית שני".

(העתקתי כאן נוסח מוגה שמופיע בתורה שלמה כרך י"ג עמ' מג).

כוונת הדברים: אותו בן משיח לא קיבל את המעשה של רס"ג באנטיגנוס איש סוכו וצדוק ובייתוס, ואף טען שחכמים אחרים תלו את המעבר לחשבון העיבור ב"חרבנות בית שני", ולא הזכירו כלל את עובדת צדוק ובייתוס.

ובקטע נוסף (שהתפרסם ב "Saadyana" עמ' 35-36, והובא באוצר הגאונים למסכת ר"ה נספחות עמ' 100) כתב אחד הקראים שרס"ג

טען על זה בדבר שאין לא יסוד בשאר ספרי הרבנים ...

ראה את דברי הרב כשר בתו"ש שם עמ' מג-מד. וייתכן שדברי הקראים האלו שהתנוכחו נגד רס"ג משקפים שלא כל חכמי ישראל הסכימו עם דבריו.

(טו) דברי ר' יצחק בר' ברוך הובאו בשני מקורות:

ב"ספר העיבור" (מ"ב, ש"ח) של ר' אברהם בר חייא הנשיא, ובספר "יסוד עולם" (מ"ד, פ"ו) לר' יצחק הישראלי תלמיד הרא"ש.

1) מן הראוי לציין כי עיון מעמיק במובאות בשני הספרים מגלה הבדל מהותי ביניהם. המובאה שהביא שר-שלום ובה נאמר שהיו פעמים על סומכין העבור ופעמים על הראייה היא מראב"ח. בספר "יסוד עולם" אין זכר לפרט זה, אלא אדרבא מצויין שם:

"משנתנה תורה וכל זמן בית ראשון ושני וגם זמן רב אחרי חורבן ע"פ הראייה ולא ע"פ חשבון המולד כמו שסובר הגאון היו ב"ד קובעין ר"ח והמועדים לישראל..."

2) כעת נדון במובאה ב"ספר העיבור". שר-שלום הביא משם ציטטה חלקית של הדברים המיוחסים לר' יצחק בן ברוך.

העתקנו כאן קטע זה בהרחבה:

... אבל לנו להודות ולדעת שישראל כל זמן שהיה ביהמ"ק קיים היו מונים לעיבור וחוקרים על הראייה ומונים לה, והיו עושין מועדיהם בכל ימי השבוע והיו סנהדרין וכהנים ולויים יודעים להזהירן בשמירת שתי שבתות זה אחר זה ושמירת ערבה הבאה ביום שבת, והיו ישראל מקבלין מהן ושומעין אליהם ורוח הקודש מסייעתם וזכותם עמד להם.

ואתה רואה שהיו סומכין על הראייה - מדבריהם: בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל מחללין עליו את השבת, ו-ראוהו ב"ד וכל ישראל ונחקרו העדים, וכן - בראשונה היו מקבלין עדות החודש מכל אדם.

ותראה שהיו מונין לעיבור מדברים אלו: אמר שמואל יכילנא לתיקוני לכל הגולה, וקדשוהו שלא בעדים הרי זה מקודש.

והיו פעמים סומכין על העיבור ופעמים על הראייה מפני הנראה להם וכפי צורך העת.

וכן היו מעברין את השנה כפי הנראה להם, עד שהיו עושים שתי שנים ושלוש מעוברות זו אחר זו ולא היו נזהרין מבד"ו פסח ולא מגה"ז? עצרת ולא משאר הסימנין עד זמן הגלות.

וראו שהמועדים צריכים לקבוע זמן מתוקן להם נוהג על חשבון אשר היה מסורת בידם ותקנו לנו כל התקנות האלה אשר אנו חייבין לשמרן ולסמוך עליהם ולא לזוז ממנו ימין או שמאל, מפני שכל זה יכולין היו לתקנו והקב"ה נתן להם רשות בזה, כאשר דרשו: הרי הוא אומר 'אתם' שלש פעמים: 'אתם' אפילו שוגגין 'אתם' אפילו מזידיים 'אתם' אפילו טועים. ועוד אמרו: נכנס ר' עקיבא ומצאו כשהוא מיצר. אמר לו: יש לומר שכל מה שעשה רבן גמליאל עליך עשוי שנאמר 'אלה מועדי ה''', בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו. והתקינו לנו החשבון הזה בחכמה ומסורת שהיה בידם כדי שיהיו כל גלות ישראל מועדיהם ביום אחד בכל מקום ומקום כאשר עשו בחכמה סייגות שסייגו ואין לנו לעבור עליהן.

... והנה לך בזה תקנה אחר תקנה וסייג אחר סייג, וכמו כן עשו בתקנת המועדות: בראשונה היו עושים מועדיהם בכל השבוע, משנתבלבל העולם, ונתמעטה התורה והחכמה והחסידיים התקינו שלא יהא צום הכיפורים סמוך לשבת ולא יום ערבה בשבת, ומשם נתקנו שאר הסימנין לכל המועדים.

כל המנחות נילושות בפושרין ומשמרין שלא יחמיצו ואמרו בעיסת הפסח שאינה נילושת בפושרין, והקשו עליה מאי שנא ממנחה? והשיבו ואמרו אם יאמרו בזריזין - יאמרו בשאינן זריזין? ואתה אמרת לענין הזה אם הזריזין היו יכולין לשמור שתי שבתות זו אחר זו ולהזהר במצות ערבה בשבת - לא נאמר על שאינן זריזין.

ואנו ראויים לומר שכל החשבון הזה אשר אנו חושבין היום קבלה היא בידינו ותקנה וסייג שסייגו לנו רבותינו כאשר נראה להם לסייג ואנו שומרים אותו ומחזיקים אותו כאילו היה נאמר בהר סיני כי כן אנו חייבים לשמור כל תקנתם כשמירתנו המצוות הנתונות על הר סיני...

במובאה שם לפני קטע זה ר' יצחק בר' ברוך מתמקד בסתירת דברי רס"ג לגבי הימים הפסולים בלוח - לא אד"ו ראש לא בד"ו פסח וכו'.

וכעת, ר' יצחק בר' ברוך מתאר את השתלשלות העניינים כך:

בזמן ביהמ"ק ועד זמן הגלות היו משתמשים הן בעיבור והן בראייה.

ריב"ב מביא מהגמרא הוכחות לכך שהיו משתמשים בראייה והוכחות שהיו משתמשים בעיבור. אולם רואים בעליל כי העיבור שמוזכר שם הוא לא הלוח הנוכחי שלנו: בעיבור שבו היו משתמשים לפני הגלות לא היו דחיות, וריב"ב מוכיח זאת

מהגמרא. הלוח הנוכחי והדחיות שבו הם תוצאה של תקנה אחר תקנה שתיקנו כתוצאה מהגלות. מעניינת היא סיבת הדחיות: בזמן ביהמ"ק יכלו לעמוד בשתי שבתות רצופות (שבת ויוה"כ) אחר החורבן והירידה הרוחנית בעקבותיו כאשר **נתבלבל העולם, ונתמעטה התורה והחכמה והחסידיים התקינו שלא יהא צום הכיפורים סמוך לשבת ולא יום ערבה בשבת, ומשם נתקנו שאר הסימנין לכל המועדים.**

הרי לנו חידוש בדבריו, שסיבת תקנת הדחיות בלוח היא הירידה הרוחנית בעקבות המשברים שפקדו את האומה. ואם כן העיבור שנהג בזמן בית המקדש לא היה הלוח שלנו. ומכיון שמדובר כאן על כללי לוח אחרים, יש לברר איזה לוח ("עיבור") היה קיים לפני הלוח שלנו לפי ריב"ב.

וייתכן לומר שאין כוונתו של ריב"ב אלא לומר שהיתה דרך נוספת לב"ד, והיא למנות לעיבור; ואין עיבור זה הלוח הקבוע שלנו דווקא, אלא עיבור פירושו דרך מנוגדת לראייה: כאשר מקדשים את החודש ע"פ הראייה ב"ד צריך לסמוך על העדים שראו את הלבנה; לעומת זאת "עיבור" היא קביעה ע"פ חשבון של ב"ד שאיננו תלוי בעדים, אבל חשבון זה איננו מוכרח להיות החשבון הנוכחי של הלוח שלנו. ואמנם ריב"ב לא פרט לנו בדיוק באיזה חשבון מדובר. כמו כן ריב"ב לא דן בשאלה החשובה, מהי השיטה העדיפה מבין השתיים. אולם ניתן ללמוד שני דברים חשובים מדברי ריב"ב:

(א) הלוח שלנו הוא תוצאה של תקנות שנבעו מירידת המצב הרוחני, ולכן בהכרח **שלוחנו הנוכחי הינו זמני**, וצורת הקביעה תשתנה כאשר תחזור עטרה ליושנה.

(ב) לשיטת ריב"ב, בעידן הגאולה, בין אם יקבעו לפי הראייה ובין אם יקבעו ע"פ עיבור – שהוא איזשהו חשבון שלא פרט ריב"ב מהו – לא יהיו דחיות, והמועדים יחולו בכל אחד מימות השבוע (ולא כדברי שר-שלוס בהערה 14).

(טז) חבל ששר-שלוס לא הביא את דברי רב האי (אוצה"ג יו"ט, חלק התשובות, סימן ה' עמ' 6) בשלמותם. לקמן נראה שיש לכך חשיבות רבה להבנת דבריו:

וגם כן בחודשים היו להם שלשה פנים:

אחד – חשבון עיבור זה שהוא עמנו היום כי הפשוטה לעולם אין בה פחות מחמשה מעוברים ידועים, ואין בה פחות מחמשה חסרים ידועים ומרחשון וכסלו כמשפטן

ואדר ראשון מלא במעוברת – כשרואין לקבוע כדת הזאת היו קובעין, והיא התפוסה לעולם.

והשני – ראיית הירח כשרואין לקדש על הראייה מקדשין.

והשלישי – לפי מה שרואין לא מזה ולא מזה, מה שעשו עשוי אלא שחוזרין לדת, ומבלי צורך מצוה לקדש על הראייה, ואין להם לרחוק מן הראייה יותר משלשה ימים. ולפי ההלכות המועתקות עושין, ששנינו: אין פוחתין מארבעה חדשים המעוברין בשנה ולא נראה יותר משמנה. וכל זאת שלא ירחקו מן הראייה. וכן אמרו מעשה ועשה רבי תשעה חסרים ונראה חודש בזמנו, והיה רבי תמה ואמר עשינו תשעה חסרין ונראה חודש בזמנו? אמר לפניו ר' שמעון ברבי שמא שנה מעוברת היתה ועיבור שלה ל'! אשתקד עשינו שינהם מלאים דל תלתא לבהדי תלתא והוא לה בדוכתיה. אמר ליה רבי: נר ישראל! כך היה.

רואים מכאן בבירור, שהאפשרות השלישית אין פירושה מתן רשות לבית דין שיוכלו לעשות מה שירצו, אלא שהם חייבים לסמוך על קביעה המושתתת ב"הלכות המועתקות" היינו מסורת תורה שבעל-פה (המופיעה במשנה במסכת ערכין), שיוכלו להשתמש בקביעה שלא תרחק מן הראייה יותר משלשה ימים. קביעה זו מבוססת על הראייה, ולא על חשבון המולדות. ואם כן בדברי רה"ג שלשה אופנים לקביעת החודש:

א) הלוח שלנו היום המבוסס על חשבון המולדות.

ב) קידוש החודש ע"פ ראיית הירח.

ג) קביעה השומרת על מרחק של לא יותר משלשה ימים מהראייה.

ולכן הברירה היחידה ללוח מעין הלוח הקבוע שלנו היא הלוח הקבוע שלנו.

ועלינו להסביר את הדברים: תוקפו של לוחנו לפי שיטת רה"ג, לא נובע מתקנה מסויימת בדור מן הדורות לא של הלל ולא של אחרים, אלא מהיותו מקובל ממש רבנו בסיני.

לפי רה"ג הלל לא תקן את הלוח שלנו. מימיו של הלל פסקו מלהשתמש בשיטות האחרות.

משמעות הדברים: האפשרות הראשונה, קרי: הלוח הנוכחי, היא ברירת המחדל (Default Mode) של קביעת המועדים. וכך נראה לי גם מלשונו של רב האי: 'והיא התפוסה לעולם'.

וכאן המקום לעורר את השאלה: האם שלוש האפשרויות שקולות, או שיש עדיפות לאחת מן האפשרויות על חברתה?

לשם כך עלינו לבחון דברים נוספים שכתב רב האי בנושא. שר-שלום הביא את דברי רב האי לגבי קידוש החודש, אולם בתשובה זו מובאים גם דבריו לגבי עיבור השנה. בנושא זה כותב רב האי:

והחשבון הזה שבידנו שהוא סוד העיבור היה בידיהן של ישראל מימות משה רבנו ומוזהרין לעשות לפיהו כשיראו בית דין, והוא מדוקדק בכל מחזור י"ט שנה ושבעה חודשים יתירים כדי שיצא המחזור ותעמוד שנת הלבנה נוכח שנת החמה ואין ביניהן אלא שעה ותפ"ה חלקים בלבד.

ואם רואין בית דין לעבר שלא כסדר הזה להקדים או לאחר מה שעשה עשוי. ובלבד שיעשו כהלכות שהיו עמהם בקבלה שאמרו חז"ל אין מעברין את השנה לא בשביעת ולא במוצאי שביעת אימתי רגילין לעבר בערב שביעת, ואמרו אין מעברין את השנה בשני רעבון. וזה אשר אמרו כי משנים מדת סוד העיבור ומקדימין ומאחרין את העיבור בעבור מדות שמנו אותם חכמים כגון גליות ישראל שנעקרו ממקומן לחוג ועדיין לא הגיעו כדי כלן מועד א'. ומפני הדרכים, ומפני הגשרים שיבאו עולי רגלים ומפני תנורי פסחים כגון שרבו מי גשמים ונימוקו כמו שאמר חוני המעגל: באו והכניסו תנורי פסחים שלא ימוקו כי צורך גדול הוא שצריכים אותם האלפים לצלותו ולאכול בלילה ההוא. ודברים שם סעד לעיבור כמו שצוה רבן גמליאל לכתוב גוזליא רכיכין ואמריא דעדקין וזמן אביבא לא מטא. וכשנצרכין ומעברין שנים שלא כסדר סוד העיבור אשר בידנו יושבים אחר כך בסור הצורך ופורעין מה שלו מן השנים עד שמעמידין שנת הלבנה כנגד שנת החמה בסוף אותו המחזור או שלאחריו שלא יהיה ביניהם אלא שעה ותפ"ה חלקים כמו שאמרו חז"ל: אמר ר' שמעון משעה בר' עקיבא שהיה חבוש בבית האסורין ועבר את השנה שלש שנים זו אחר זו. אמרו לו משם ראייה? ב"ד ישבו וקבעו כל אחת ואחת בזמנה.

מדברי רה"ג רואים בבירור שמחזור י"ט של הלוח, לא רק שהינו עדיף על עיבור השנה של ב"ד (רה"ג בהתייחסו לגבי עיבור ב"ד שאיננו לפי שנות המחזור נקט לשון של דיעבד: "מה שעשה עשוי") - אלא שמחזור י"ט הינו הסדר הקבוע מהנורמל. כל עיבור שנעשה ע"י ב"ד שלא ע"פ סדר העיבורים שלנו, הינו סטייה מהנורמה, - סטייה שחייבת להיות מתוקנת כאשר יחלוף הצורך.

ואכן, כאשר מעיינים בשתי תשובות של רב האי שקדמו לזאת שלנו, מתברר עוד יותר שרב האי רואה בלוח הנוכחי את הברירה מספר אחת.

בשתי תשובות באוהצ"ג למסכת ר"ה (סימנים מו-מז חלק התשובות עמ' 40-41) אנו מוצאים את הדברים הבאים (סימן מו):

... בלי ספק כי חשבון זה שבידנו היו חושבין וכאשר אנו עושין כך היו עושין ומתחלת הגולה מימי הנביאים בחשבון זה היו נוהגים. אלא שיש לבית דין שלשם לשנות מפני הצורך בימי השמד וכותבין אליהן כמו שפירשנו למעלה, ולפיכך נמנו הנביאים והנהיגו את ישראל לעשות שני ימים טובים של גליות והיה דבר זה נהוג רוב יומי התלמוד שאם הוזהר שם שמד ונצרכין לעבר חדש מעברין וחוזרין מחסרין כנגדו ...

ובתשובה נוספת (סימן מז, בתרגום מערבית):

אמתת הדבר היא שהעבור שבידינו הוא קבלה ממשה ע"ה ויחד עם זה קבלו שבית דין הגדול אשר יש לו זכיות מיוחדות רשאי במקצת השנים ובמאורעות מיוחדים לחסר חודש שעל פי חשבון העבור הוא מלא, ולעבר חודש שעל פי החשבון הוא חסר. ומצות א-ל-הים היא מה שיעשו על פי הכללים שנמסרו להם ועל האומה החובה להתנהג על פיהם. וראש החודש הוא היום אשר יקדשוהו בית דין, והם חוזרים אחר כך ומשלימים מה ששנו עד אשר יהיה מספר הימים מתאים לחשבון העיבור שבידינו כאלו לא היה שום שינוי.

בשתי תשובות אלו רואים כי רב האי מביע באופן עוד יותר קיצוני את עדיפות החשבון שלנו על קידוש החודש. בתשובות אלו הוא דן בנושא שני ימים טובים של גלויות, והוא מסביר לשואלים את העובדה מדוע בימינו ובעבר יש לקיים שני ימים טובים של גלויות. אותם הדברים שמצאנו בתשובה המובאת באוצה"ג למסכת יו"ט לגבי עיבור השנה – מופיעים כאן לגבי קביעת החודש (!) ותוכנם: קביעת החודש לפי הלוח היא הנורמה וקידוש החודש היא סטייה מהנורמה – סטייה שעל בית דין לתקנה. ואמנם כאשר משווים את הדברים בין התשובות באוצה"ג למסכת ר"ה לתשובה

המצוייה באוצר הגאונים למסכת יו"ט – זאת שפתחנו בה את דיוננו – אנו מוצאים שלשון תשובה זו – לגבי עניין קביעת החודש – מתונה יותר מהלשון בשתי תשובות אלו המופיעות באוצר"ג למסכת ר"ה, והדברים דורשים ביאור.

ולצורך הבהרת הדברים נעיר, כי התשובה מאוצר הגאונים למסכת יו"ט סימן ה' נכתבה לאחר התשובות מו-מז באוצר"ג למסכת ר"ה. (ראה אוצר"ג למסכת יו"ט חלק התשובות עמ' 4, הערה א').

המאוחרת נשלחה לרה"ג ע"י ר' נסים בן יעקב מקירואן (ראה אוצר"ג למסכת יו"ט חלק התשובות עמ' 3 הערה ב') בעוד שהמוקדמות נשלחו ע"י אנשי קאבת.

והנה כאשר מעיינים בלשון השואלים שבתשובה המאוחרת הדברים מתבהרים :

... יפרש לנו אדונינו מה זה הספק שנסתפק לרב אסי ואמר ר' זירא כואתיה דרב אסי מסתברא כי מאחר שסוד העיבור בידיהם איזה ספק נשאר, כי על כל אלו הספקות שאומר בכל מקום בשני ימים טובים הרבה מחזקים עלינו בהם המינים (= הקראים) דבריהם. ונרצה מאדוננו שיסיר כל תואנה שתעמוד בהם כמו שהרחיב בחכמתו בתשובת התקיעות והוסרו התואנות בדבריו כי רבינו סעדיה ז"ל אמר בפירושו כי אין ספק מעיקרא אלא הקב"ה צוב את משה עבדו והוא אמר לישראל כי בארץ יהיה להם יום אחד ובחוצה לארץ שני ימים וכן היה מעולם, כל ישראל עושין בלא ספק על העיבור ועל החשבון, עד שיצאו המינים (= הצדוקים והבייתוסים) ובקשו חכמים להראות כי ראיית הירח והחשבון אחד הוא. והיו עושין כל אותן הדברים שעשה רבן גמליאל בטבלא, ועשו השלוחים וכול'. לאחר מכן חזרו לעמוד על עקרים כמו שאמר הקב"ה למשה שיהיו עושים בארץ יום אחד ובחוצה לארץ שני ימים. ואמר אדוננו בתשובותיו לאנשי קאבת ...

ורב האי עונה בלשון זאת :

כך ראינו כי זה שאמרתם שכתב רבינו סעדיה גאון פיומי ז"ל קנה הוא שדחה בו את אפיקרוס. ואמתת הדבר כך היא ...

נראה לומר, שלפחות בענין קביעת החודשים, מיתן רה"ג את תשובתו לר' נסים מקירואן. אם בתשובות הראשונות הרשה לעצמו רה"ג לבטא את עדיפות הלוח באופן ברור, והסביר שהסטייה מהלוח הקבוע נוצרת בעקבות שמד או מאורעות מיוחדים, הרי שבתשובה המאוחרת הציג את הדברים אחרת. שלש אפשרויות יש לב"ד בעניין קביעת החודש, ושתים מהן אינן לפי הלוח הקבוע. אמנם גם מהתשובה המאוחרת משמע שחשבון הלוח הוא עדיף, אולם הדבר בולט כאן פחות. נראה שרה"ג מיתן את

תשובתו כתוצאה מהתקפות הקראים על אנשי קירואן. רה"ג הבין, שאם ימשיך ויענה בסגנון הקרוב לדעתו של רס"ג, יכשלו חכמי קירואן בויכוחיהם עם הקראים, ולפיכך הדגיש כאן את עדיפות הלוח במידה פחותה יותר מאשר בתשובות הקודמות, אם כי גם כאן נראה מדבריו שקביעת החודש על-פי הלוח שלנו הוא הברירה המועדפת.

מעתה יש לבחון מחדש את היחס בין שיטת רס"ג לשיטת רה"ג.

דברים קצרים בעניין כבר העלה הרב כשר (תורה שלמה כרך י"ג) עמ' מב.

בשאלה כיצד סובר הר"ח – האם כרס"ג או כרה"ג - ציטט הרב כשר את בורשטיין (בספרו מחלוקת רס"ג ובן מאיר עמ' 147) שטען כי הר"ח סובר כמו רה"ג ולא כמו רס"ג, לאחר שהגיה את דבריו.

הרב כשר כותב שם :

"בורנשטיין חשב לתקן וקלקל, נעלם ממנו מה שכתב הרס"ג במקום אחר, וכן דברי רבינו חננאל בכמה מקומות. בורנשטיין חשב שלדעת רס"ג תמיד התנהגו על פי החשבון ולא היה הרשות ביד הב"ד לשנות לפי הצורך. רק רה"ג הוא שחידש דבר זה. ולכן במצאו בלשון הר"ח שמדבר משיטת רס"ג, שכותב בסוף דבריו שהרשות ביד בית-דין לשנות, לא מצא דרך אחרת רק לתקן לשון הר"ח שבסוף דבריו הכריע כשיטת רס"ג ...

הוא (הר"ח) רוצה לומר שאפילו הרס"ג שסובר שהתנהגו על פי חשבון העיבור מודה שהרשות ביד בית דין לעבר ולקדש כפי מה שיראה לו. וכן מביא מפורש שיטת רס"ג בספר העיבור לראב"ח הנשיא עמ' 60. ואמר הגאון ר' סעדיה וכו' והיו מוסיפים בחדשים המלאים בשנה ומחסרין מהן בעת הדחק ולדבר הצורך כאשר היו רואים לעשות. כדאמרין מעשה שעשה ר' תשעה חסרין בשנה. ובכל זה היו מזהירין שלא יהיה אחד מן המועדים ביום שאינו ראוי לו".

והנה מדברי רס"ג אלו, המובאים בספר העיבור משמו של ר' יצחק בר' ברוך – עולה שגם רס"ג מאפשר גמישות מסויימת לב"ד. ושוב יש להעיר בדומה למה שהערנו לעיל (הערה ט"ו) שבמובאה המקבילה מדברי ר' יצחק בר' ברוך בספר "יסוד עולם" אין זכר לגמישות זאת שב"ד יכול לשנות. וזה לשון ה"יסוד עולם":

"ודע כי הגאון רב סעדיה ז"ל ואחרים שהודו לו ונמשכו אחר סברתו הודו ואמרו כי מעולם ואפילו כשהיה ב"ד קיים וכן משחרב ואילך לא קדשו ב"ד ר"ח ולא המועדים לישראל על-פי ראיית הלבנה החדשה, ולא סמכו עליה כלל בשום זמן

מהזמנים שעברו אלא לעולם משנתנה תורה וכל ימי בית ראשון ושני זמן הגלות לא היו קובעים ר"ח והמועדים אלא ע"פ חשבון המתקן הזה המסור בידינו מקדמונינו ז"ל וכפי משפטיו והלכותיו הנוהגות בזמן הזה מעבור השנים במחזור על סדר גו"ח אדז"ט ודחיית קבועי ר"ה מימי אד"ו לימי בגה"ז ושאר הדחיות הנוהגות בזמן הזה.

"ואמרו ז"ל כי מזה נלמוד שעל החשבון והתקון הזה המסור בידינו מהם ולא ע"פ הראיה היו ב"ד סומכין בכל זמן וזמן בקבוע ר"ח והמועדות ולא היו ב"ד בזמן הראשון נזקקין לראיה אלא כדי לגלות הדבר ולהראות איך הוא העיון מעיד על אמיתת החשבון הנכון המתקן הזה המסור בידינו מהם ואמר כי בני דורו וב"ד של אנטיגנוס איש סוכו התקינו דין ראית הלבנה בחידושה בר"ח כדי לבטל דברי צדוק ובייתוס שהיו טוענים בהם על החכמים במדת זמן החודש ככה, וכפי זה שסדרנו וכיוצא בו היו דברי הגאון וחבריו".

אם נעצור לרגע קט, ונסדר את הדברים, מתברר שישנן שתי הבנות בשיטת רס"ג, וגם בדברי רה"ג ניתן למצוא שתי הבנות שונות:

* שיטת רס"ג המובאת ביסוד עולם, בה לא מוזכרת כל אפשרות שינוי של הלוח הקבוע. תקנת ראיית הירח נעשתה כדי להוכיח את אמיתות החשבון שלנו, אבל לא קבעו על-פיה. (להבנת דברים אלו ראה במאמרי "קביעת החודש לפי רס"ג – הבעיה האסטרונומית ופתרונה" יודעי בינה ג', תשס"ד), שהבאתי שכך משמע מקטע של דברי רס"ג שהובא בנספחות אוצר הגאונים למסכת ר"ה).

* שיטת רס"ג המובאת בספר העיבור מתונה יותר – ניתן לשנות בעת הדחק.

גם ברה"ג נראות שתי שיטות:

* שיטת רה"ג המשתמעת מהתשובות באוצה"ג למסכת ר"ה. לפי שיטה זו הלוח הוא העיקר, ושינויים ממנו הם בעת השמד או במקרים מיוחדים.

* שיטת רה"ג המשתמעת מהתשובה באוצה"ג למסכת יו"ט. לפי שיטה זו יש לב"ד שלוש אפשרויות; גם כאן נראה שהלוח הוא השיטה העדיפה, אם כי הדברים לא מובאים בצורה כה קיצונית בתשובה זו.

כאשר משוים את השיטות נראית קירבה רבה בין השיטה השנייה של רס"ג (המתונה יותר) לשיטה הראשונה של רה"ג (הקיצונית יותר).

נוסיף כאן לדיון את שני האופנים השונים שהובאה שיטת ר' יצחק בר' ברוך (לעיל **בהערה ט"ו**).

* שיטת ריב"ב לפי ספר העיבור - בימי קדם השתמשו גם בראייה וגם בעיבור.

* שיטת ריב"ב לפי היסוד עולם – בימי קדם השתמשו בראייה, ואין זכר לכך שהשתמשו בעיבור.

נניח כאן לשיטות רס"ג וריב"ב המובאות ב"יסוד עולם" שההבדל ביניהן קיצוני ביותר: "שחור ולבן", ונעסוק בשיטות האחרות.

מבירורי הדברים ניתן לומר כך:

לשיטת רס"ג המתונה הלוח היא עיקר, ונוהגים לפיו בדרך כלל, אלא שיש לרשות לב"ד לבצע שינויים קלים מהלוח הקבוע, בהגבלות מסויימות (למשל שלא יבטלו את לא אד"ו ראש). כנראה ששינויים אלו לא נובעים כתוצאה מקביעה לפי ראיית הירח, אלא מסיבות אחרות.

גם לפי שיטת רה"ג בתשובות הראשונות הלוח היה העיקר שנהגו לפיו בדרך כלל, אלא שהיתה רשות לשנות ולקדש ע"פ הראיה במקרים חריגים (למשל שמד). רה"ג מזכיר כבר בפירוש קידוש החודש ע"פ הראייה, בניגוד לרס"ג, שכנראה חשש להיות "מודה במקצת" לקראים.

עם קבלת השאלה מר' נסים מקירואן לפיה "**הרבה מחזקים עלינו בהם המינים** (= **הקראים**) **דבריהם**", מיתן רה"ג את דבריו, כנראה מהסיבה שידע שלא ניתן להתווכח עם כמות המקורות בש"ס ובמדרשי ההלכה, ממנה נראית שכיחותו הרבה של קידוש החודש ע"פ הראייה, אולם עדיין דאג להדגיש את עדיפותו של הלוח.

לעומתו ר' יצחק בר' ברוך (המובא בספר העיבור) לא נתן עדיפות לא לראייה ולא ללוח, אלא כתב ששתיהן היו נהוגות בימי קדם.

ונראה, שר' יצחק בר' ברוך שחי בספרד, ראה את עצמו פטור מהעדפת הלוח על-פני הראייה. ואילו ר"ח שחי בקירואן שהיתה נתונה תחת השפעה קראית נאלץ להמשיך את העדפת הלוח (אולם ראה בהמשך הערה זאת), בעקבות רס"ג ורה"ג.

אולם מחכמי ספרד, ריב"ב ולאחריו הרמב"ם והרמב"ן, החל בוקע אור חדש, שלא חש מהשפעתם של הקראים; ואם הריב"ב עוד הזכיר מושג של עיבור (שלא בהכרח מושתת על חשבונות המולדות ועל כללי הלוח שלנו) - הרי שהרמב"ם כתב דברים מאוד ברורים בנושא ודחק לחלוטין את האפשרות לקבוע חדשים ע"פ חשבונות וכללי הלוח שלנו בזמן שב"ד קיים (**ראה לקמן הערה י"ט**). והעולה מהדברים, כי לא רק רס"ג אמר מה שאמר בגלל הקראים, אלא שגם רה"ג נאלץ להתחשב בעובדה שקיים פולמוס מסוכן עם הקראים, ולכן הציג את הלוח באופן מועדף. ולא מן הנמנע שבדברי הביקורת של הרמב"ם בפירוש המשנה למסכת ראש השנה, מכוונים באופן חלקי גם לרה"ג, ולמרות שהרמב"ם כותב באופן פרטי כנגד רס"ג:

ואני מתפלא על אדם שמכחיש ומתוכח בדבר הברור ואומר שדת היהודים אינו בנוי על ראיית החדש אלא על החשבון בלבד.

תשובתו של הרמב"ם יכולה להיות מכוונת גם כנגד רה"ג שהעדיף את הלוח:

ומה שראוי שאתה תאמין שעיקר דתנו בנוי על הראייה ... ולא היו סומכין על החשבון אלא כדי לדעת אם ייראה או לא ייראה כמו שביארתי לך, לא שיסמכו על החשבון בלבד ויעשו ראש חדש על פי החשבון אם מחייב שייראה.

ונראה שניתן להביא הוכחה שהרמב"ם תוקף מספר חכמים ולא רק את רס"ג מלשונו בספר המצוות מצוה קנג (תרגום הרב קאפח):

... לפיכך בטלה אצלנו היום הראייה מחמת העדר בית דין הגדול, כמו שבטלה הקרבת הקרבנות מחמת העדר המקדש, ובזה טעו המינין הנקראים כאן במזרח קראים, וזהו היסוד שגם לא כל הרבניים עמדו עליו.

לכן ניתן להציב סימן שאלה גדול על הבאת הוכחה מדברי רה"ג. וגם אצל דברי הר"ח שנחשב כסובר כרס"ג ניתן למצוא כי בזמן הגאולה יחול שינוי בלוח. (ראה לעיל **הערה א'**). ואם נרצה להבין מדוע בכל זאת בדרך כלל דרך הר"ח בשיטת רס"ג, הרי שתשובת רה"ג לעיל נשלחה לר' נסים בן יעקב מקירואן - **כי הרבה מחזקים עלינו בהם המינים דבריהם**, וגם הר"ח היה מקירואן באותו דור, וגם הוא כנראה עמד בלחץ כנגד הקראים, ולכן אחז בשיטת רס"ג. ויש לזכור כי קירואן היתה קשורה תורנית ורוחנית

לבבל באותה תקופה [ספר הקבלה לר' אברהם בן דאוד (בתוך מדרש סדר עולם תשל"א) עמ' מב, וספר יוחסין (לוי אפשטיין ירושלים תשכ"ב) עמ' 144]:

אחר פטירת רב חושיאל נסמכו במדינת אלקירואן בנו ותלמידו ר' חננאל ור' נסים בר' יעקב בן שאהון שקבלו מר' חושיאל וקבל רבינו נסים מרבינו האי שהיה אוהבו מאוד ושולח לו ספרים בתשובות כל ספקותיו על ידו.

וב"סבוב רבי פתחיה" (בתוך מדרש סדר עולם תשל"א) מצאנו: **ובארץ בבל לומדים פירוש רב סעדיה שעשה מכל הקריי' ומששה סדרים ופירוש רב האי גאון.**

כלומר פירושו של רס"ג למקרא היה נפוץ מאוד בבבל, ומתשובת רה"ג רואים שגם בקירואן הכירו היטב פירוש זה, ואולי הוא שלט בכיפה, בדומה לפירוש רש"י למקרא היום, ולכן היה קשה להחלץ בבת אחת מהקביעות של רס"ג שהיו מושפעות ממאבקו כנגד הקראים.

ועוד נעיר, שלוח המושתת על חשבון המולדות ולוח המושתת על קידוש החודש על-פי הראייה שונים זה מזה גם מבחינה אסטרונומית ומביאים לפער בקביעות (עיין על כך במאמרי: "שיטת רס"ג בקביעת החודש – הבעיה האסטרונומית ופתרונה" יודעי בינה ג' עמ' 46-47) ולא יכולים לדור בכפיפה אחת.

(יז) שר-שלום התעלם מהעובדה שבמובאה זו יש התייחסות לבית דין שמקדש את החודש ע"פ הראייה לעניין חודש מלא וחסר, ולא לעצם האפשרות לתקן תקנות בעניין הלוח. ולכן הראייה שהביא לדבריו איננה ראייה.

(יח) קבלת חשבון העיבור מהגאונים אין פירושה שהוא תוקן בימי הגאונים, אלא שהם היו שפרסמו את חשבון העיבור בעם, ולפני כן היה בסוד, כפי שמובא בתשובת ר"ת שבספר שבלי הלקט סימן כח: **"רבנו סעדיה שמפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העיבור"**. ואמנם כתב בורנשטיין בספרו 'המחלוקת' שרס"ג פרסם את ספר המועדים כתוצאה מהמחלוקת עם ר"א בן מאיר, וכך התפרסם חשבון העיבור בכל הפזורה.

(יט) לפי הרמב"ם קיים חשבון גם בזמן שמקדשים את החודש ע"פ הראייה: בזמן שמקדשים את החודש עפ"י הראייה משתמשים ב"ד בחשבונות, אולם אין אלו חשבונות הלוח שלנו המושתתים של חשבון המולד הממוצע, אלא על חשבונות הראייה.

לחשבון זה שתי מטרות.

א) האחת לבדוק את העדים הבאים לב"ד להעיד על ראיית הלבנה.

ב) לדעת בכל אופן מתי תראה הלבנה, כדי שבמשך ימים מספר אם לא ניתן יהיה לראותה (כגון במקרה של עננות), יוכל ב"ד "להיות בתמונה", ולמנוע עיבור מיותר של חודשים חסרים, כתוצאה מאי הגעת עדים. דברים אלו התבארו ברמב"ם בהלכות קידוש החודש פרק י"ח. ואלו דברי הרמב"ם :

ה. אלא הקבלה שביד החכמים איש מפי איש מפי משה רבינו כך היא, שבזמן שלא יראה הירח בתחלת החדשים חדש אחר חדש, בית דין קובעין חדש מעובר משלשים יום וחדש חסר מתשעה ועשרים יום, וכן מחשבין וקובעין חדש מעובר וחדש חסר בקביעה לא בקידוש, שאין מקדשין אלא על הראייה, ופעמים עושין מלא אחר מלא או חסר אחר חסר כמו שיראה להם מן החשבון.

ט. ומתכוונין לעולם בחשבונם שאם יראה הירח בחדש הבא יראה בזמנו או בליל עיבורו, לא שיראה קודם זמנו שהוא ליל שמונה ועשרים, ובחשבונות הראייה האלו שבארנו יתבאר לך ותדע מתי אפשר שיראה ומתי אי אפשר שיראה, ועל זה סומכין ומעברין חדש אחר חדש או עושין חדש חסר אחר חדש חסר, ולעולם אין פוחתין מארבעה חדשים המעוברין בשנה ולא מוסיפין על שמונה חדשים המעוברין, וגם לעיבור חדשים אלו שמעברין לפי חשבון עושין סעודת עיבור החדש כמו שאמרנו בפרק שלישי.

י. וכל שתמצא בתלמוד מדברים שמראין שבית דין סומכין על החשבון ומפי משה מסיני שהדבר מסור להם והרשות בידם לחסר או לעבר, וכן זה שחסר רבי תשעה חדשים בשנה וכל כיוצא בזה הכל על עיקר זה הוא בנוי בזמן שלא נראה החדש בזמנו.

יא. וכן זה שאמרו חכמים שמעברין את החדש לצורך הוא בחדשים אלו שמעברין אותן לפי חשבון ועושין אחד מלא ואחד חסר, ויש להם לעבר חדש אחר חדש או לחסר, בזה הוא שמעברין לצורך מפני שלא נראה הירח בזמנו, אבל בעת שיראה הירח בזמנו שהוא תחלת היותו נראה אחר שנתקבץ עם השמש מקדשין לעולם ואי אפשר לא לדחות ולא לעבר.

יב. וכל הדברים האלו בזמן שיש שם בית דין וסומכין על הראייה, אבל בזמנים אלו אין סומכין אלא על הקביעה בזה החשבון האמצעי הפשוט בכל ישראל כמו שביארנו בהלכות אלו.

אילו שר-שלום היה מעיין בדברי הרמב"ם בפרק י"ח, לא היתה נוצרת לו סתירה בדברי הרמב"ם, ולא היה מאשים את ציבור הלומדים בהתעלמות מ"סתירה" זאת. ויצוין כאן כי הרמב"ם כותב (קידוש החודש פ"א, ה"ז) כי בזמן שמקדשים את החודש ע"פ הראייה:

מצות עשה מן התורה על בית דין שיחשבו וידעו אם יראה הירח או לא יראה, ושידרשו את העדים עד שיקדשו את החדש, וישלחו ויודיעו את שאר העם באיזה יום הוא ראש חדש כדי שידעו באיזה יום הן המועדות, שנאמר אשר תקראו אותם מקראי קדש ונאמר ושמרת את החקה הזאת למועדה.

ולגבי טענת שר-שלום שהרמב"ם לא כתב שיש מצוה לקדש את החודש, אלא לחשב ולקבוע:

המצווה הכללית היא לקבוע את החודש; קידוש החודש הוא אופן ביצוע אופרטיבי של המצוה ולא הגדרת המצוה.

בפרק ה' הלכה ב' כותב הרמב"ם שישנה הלכה למה מסיני שבזמן שיש סנהדרין קובעים על-פי הראייה, ובזמן שאין סנהדרין קובעים על-פי הלוח.

בהלכות שהבאנו לעיל רואים כי לקביעה על-פי הראייה יש שני אופנים: או על-פי קידוש החודש על-סמך עדים שראו את הלבנה החדשה (ואז זה נקרא: **קידוש החודש**, כיון שראש בית אומר: מקודש) או במקרה שלא באו עדים ובית דין מוכרחים לקבוע את ראש חודש בזמן ראיית הירח ללא עדים שאז זה נקרא **קביעה** על-פי חשבון הראייה. בקיצור: בזמן שיש סנהדרין הבסיס לקביעת החודש הוא **ראיית הירח**: אם לפי עדי ראייה (קידוש החודש) או לפי חשבונות הראייה. אולם בזמן שאין סנהדרין הבסיס לחשבון הוא הלוח הקבוע הנוהג המבוסס על **חשבון המולדות הממוצעים** (חשבון המולדות הממוצעים לפי הרמב"ם נמסר למה רבנו מסיני יחד עם כל חשבונות הראייה ראה פירוש המשנה לר"ה סוף פרק ב').

אין ברמב"ם זכר לאפשרות של שימוש בלוח עפ"י המולד הממוצע בזמן שיש סנהדרין, בניגוד לרב האי גאון.

אין לי צל של ספק כי הרמב"ם ראה בקידוש החודש ע"פ הראייה את פסגת הפסגות של השאיפה היהודית בענייני קביעת החודשים. לכן בחר לכנות את ההלכות בשם "הלכות קידוש החודש". הרמב"ם כתב בפרק י"א שקידוש החודש ע"פ הראייה הוא סוד העיבור ולא הלוח (בניגוד מופגן לרבים שכינו את הלוח בשם סוד העיבור, ראה

לעיל הערה ד') והוא יגע יגיעה עצומה כדי לשחזר את חשבונות קידוש החודש, ושתל אותם בתוך משנה תורה.

באופן וודאי ניתן לומר שלפי הרמב"ם לא ניתן לקבוע את החודשים ע"פ חשבון המולדות בזמן שיש סנהדרין. והסיבה לכך כי בזמן שיש סנהדרין ובזמן שאין סנהדרין אנו קיימים בשני עולמות שונים:

בזמן שיש סנהדרין הבסיס לקביעת החודשים הוא ראיית הירח, וגם כאשר הירח איננו נראה חותרים לקבוע את החודש בליל הראייה ע"פ חשבונות הראייה.

בזמן שאין סנהדרין הבסיס לקביעת החודשים הוא המולד הממוצע (בתוספת כללי הדחיות).

ואמנם כשרצה מהר"י בירב לחדש את הסמיכה טען מהרלב"ח שחידוש הסמיכה יחייב אותו לפי הרמב"ם לחזור ולקדש את החודש על-פי הראייה.

וראה עוד דברים בהערה המסכמת שבסוף ההערות.

(כ) ייתכן שלוח השנה הנוכחי הוא לוח נפלא, אבל אין מקיימים על-ידו את מצוות קידוש החודש על-פי הראייה, המצווה הראשונה שניתנה לעם ישראל, "כזה ראה וקדש".

קידוש החודש לא יביא לשום מחלוקת (ראה הערה י"ב לעיל).

החששות הטכניים של שר-שלום מופרזים בקרב המוסלמים יש בימינו קבוצות המקיימות את דתן לפי לוח התלוי בראיית הירח על-פי עדים. בחיי היומיום הם מנהלים שני לוחות שנה זה לצד זה: לוח שנה קבוע אזורי, ולוח שנה דתי התלוי בראיית הירח בכל חודש. הסטייה בין שתי הלוחות מגיעה לעיתים לשני ימים, ואין הדבר פוגע כלל בשום ענין חיוני.

כשנגיע לכך ניתן יהיה להשתמש בלוח עזר נוסף לצורך ניהול חיי היום יום כגון: לפי מספר ימים, או לפי מספר השבועות/פרשת השבוע, כפי מה שיוחלט, ולפי נוחות הציבור. דווקא בימינו, בימי הטכנולוגיה הגבוהה והפיתוח המדעי המהיר, החששות לבעיות מעשיות מקיום קביעה ע"פ הראייה קטנים יותר מאי פעם. באמצעי התקשורת של ימינו יוכלו להודיע את קידוש החודש ברגע אחד לכל העולם. אם תמצא דרך איתות שאיננה כרוכה בחילול שבת ויו"ט ייתכן שסנהדרין תוכל בעתיד לבטל את יו"ט שני של גלויות. כמובן עניין זה דורש בירור הלכתי מעמיק.

כל מאמץ יהיה כדאי לשוב ולקיים את מצוות התורה "החדש הזה לכם" – כזה ראה וקדש, כפי שנצטוינו בגאולת מצרים.

(כא) לאורך מאמרו שר-שלום מעדיף את ההסברים המציגים את יתרונות הלוח, למרות שהוא מודע לחוסר הדיוק שבלוח הנוכחי. גם לדעתו חוסר הדיוק חייב להפתר, אלא שהוא רואה פתרון זה ביצירת לוח קבוע חדש מתוקן, ולא בחזרה לקידוש החודש על-פי הראייה. מצב של קידוש החודש על-פי הראייה מפחיד את שר-שלום: הדבר נראה לו כמצב של אי סדר, או גזרה שאין הציבור יכול לעמוד בה. עם זאת, דומני שגם שר-שלום לא מתווכח כי מבחינה היסטורית בזמן בית המקדש ואחריו נהגו לקבוע את החודשים על פי הראייה, כמתואר במשנה ובתלמוד.

גם אם נסכים לדעתו של שר-שלום שלוח קבוע הינו יותר "נוח" מאשר קביעה מידי חודש על-פי ב"ד, הרי שקיום המצוות ביהדות לא נמדד לפי נוחות כזו או אחרת. אם התורה קבעה שיש מצווה לקדש את החודש על-פי ראיית הלבנה דווקא, הרי שלא נוחות וחוסר נוחות יהיו הפרמטרים לקיום המצווה.

במאמרו רואה שר-שלום את הלוח הנוכחי כמודל מושלם לעומת קידוש החודש ע"פ הראייה. הוא נסמך על דברי בן ששון שהלוח הוא מפותח מבחינה "מדעית וחברתית". כפי שהוכחנו לעיל, רק רב סעדיה גאון וההולכים בשיטתו ראו את הלוח עדיף על קידוש החודש, אולם זאת מפני שהם ראו בלוח על כל כלליו כמסור ביד משה רבינו מסיני. לא יתכן שמי שרואה עדיפות בלוח מפני שהוא "מפותח", יסתמך על גאונים הרואים את הלוח כעדיף דווקא בגלל עתיקותו!

(* הערה מסכמת: בהתכתבות בין מספר אנשים שנערכה בקיץ תשס"ו, לאחר פרסום מאמרו של שר-שלום, העלה שר-שלום את השאלה מהי מידת הסמכות שתייחס הסנהדרין העתידית לרמב"ם, שהרי בזמן הזה אין פסיקת הרמב"ם נחשבת כפסיקה בלעדית.

אולם נראה לי שבמקרה זה אין שאלה: מלבד הדעות הבודדות שהובאו במאמר זה, נראה שכל גדולי ישראל במשך הדורות מהראשונים ועד אחרוני האחרונים קיבלו את ההנחה שלעתידי לבוא יחזור קידוש החודש ע"פ הראייה.

אביא כאן שלושה מגדולי הפוסקים בדורנו:

בספר משנה ברורה, באור הלכה לאור"ח סימן תכ"ז כתב:

... יהיה הגאולה ונקדש על-פי הראיה.

בהסכמת הרש"ז אויערבאך ל"ספר הלכות קידוש החודש על-פי הרמב"ם" (עמ' 2)
כתב:

**גם אני פורס בשלום כת"ר ומצטרף לברכה ותפלה להקב"ה המקדש עמו ישראל
שיזכנו לקדש ראשי חדשים ולשמחנו בבנין בית קדשנו במהרה בימינו אמן סלה**

יבדל לחיים טובים וארוכים הרב חיים קנייבסקי שליט"א מחבר ספר "שקל
הקודש" על הלכות קידוש החודש והלכות שקלים בסוף ההקדמה:

**... ונזכה לראות בביאת הגואל צדק במהרה ושיחזור קידוש החודש ע"פ הראייה
למקומה במהרה בימינו אמן.**

ראויים לאזכור הם דברי הרב קוק ב"משפט כהן" סימן צד, ג (ירושלים תשמ"ה,
עמ' ק"פ). הרב קוק מתייחס לדעת השאליתות (פרשת ויקהל) ותמצית הבנתו בדבריו
היא שבזמן שב"ד בקי בסוד העיבור הוא מחויב לקדש ע"פ החשבון המדויק, ובזמן
שאין חכמים בקיאים בסוד העיבור ניתן לדחות ע"פ לא אד"ו ראש. וראשונים אחרים
חולקים על השאליתות וסוברים שהחשבון שלנו נחשב מדויק ע"פ סוד העיבור, ניתן
לומר שהחשבון שלנו שקול לראייה, "ואם כן לא נהיה צריכים לקדש ע"פ הראייה,
**אולם מכל מקום יש לומר דנהיה חייבים לומר אז מקודש בכל חידוש של חודש שע"פ
חשבון העתיק, אע"פ שלא נקבל עדי ראייה".** אולם נראה מתשובה זו שהרב קוק דן
בשאלה אם יהיה לנו **סנהדרין** בזמננו, לפני הגאולה השלמה, האם נהיה מחוייבים
לקדש ע"פ הראייה, כפי שעלתה השאלה בזמנם של רלב"ח וריב"ר. **אולם על ימי
הגאולה השלמה, של ינון ואליה לא דן.** הרמב"ן וההולכים בעקבותיו הגבילו את תקנת
ר' הלל, וכתבו שלאחריה יחזרו לקדש עפ"י הראייה. עד מתי התקנה לשיטות
הראשונים ראה תורה שלמה, כרך י"ג, עמ' לח-לט ותמצית הדברים:

- 1) עד ביאת אליהו (רמב"ן, תשב"ץ)
- 2) עד ביאת "מורה צדק" (יסוד עולם)
- 3) עד ביאת המשיח (ר"ן, יוחסין)
- 4) עד שתחזור עטרה ליושנה (רא"ה)
- 5) עד שנשוב למקומנו הראשון (רא"ש).

עיקרון הלכתי ידוע הוא שהלכתא כבתראי. הטעם לעיקרון זה הוא שהאחרונים ראו את דברי הראשונים, ואילו הראשונים לא ראו את דברי האחרונים. ואם האחרונים מלאם ליבם לחלוק על הראשונים לאחר שראו את דבריהם הרי שדבריהם נאמרו בשיקול דעת ובירור הדברים (ראה דברי הרי"ף בסוף מסכת עירובין). נראה לי שבנושא זה של קידוש החודש הדברים ברורים שבעתיים: לא זאת בלבד שהרמב"ם ראה את שיטת רס"ג, אלא שהוא גם חיוה דעתו שלא יתכן שבעלי השיטה מאמינים בה. המהפכה הגדולה של הרמב"ם היא שהרמב"ם הציג בהלכות קידוש החודש את המושג של חשבונות הראייה בבהירות שאין כדוגמתה. דבריו של הרמב"ם נראו משכנעים, ולכן נתקבלו בעם ישראל. גם הרמב"ן שחלק על הרמב"ם לא חלק אלא בנושא זה של סמכות הלוח שבידינו, ולא הסכים לקבל שקיימת הלכה למשה מסיני על הלוח שלנו בזמן הזה, אבל על העיקרון של קידוש החודש כדרך המועדפת – לא חלק על הרמב"ם. ויתכן שעיקר הסמך של הרמב"ם הוא על העובדה שמצוות קידוש החודש דוחה את השבת, ואם הייתה אפשרות להשתמש בלוח – מדוע לא עברו לשימוש בלוח שיחסוך את בעית חילול השבת וההבדל במועדים בין הקרובים לרחוקים (ראה הערה יא)?

ולעניין הדבר שחלק מהשיטות שהביא שר-שלום מאפשרות גם קידוש החודש וגם חשבון קבוע – הרי גם מי שמאפשר חשבון אחר, יצטרך להודות בעובדה שישנה שיטה שמצוה לקדש את החודש ע"פ הראייה, ואז – גם אם עקרונית ניתן להשתמש בלוח בזמן שיש סנהדרין – עדיף להשתמש במצוות קידוש החודש ע"פ הראייה.

לסיכום, נחזור שוב על הקביעות העולות מההערות:

1. חששו של שר-שלום שקידוש החודש הוא דבר שאי אפשר לעמוד בו הינו מוגזם.
  2. הטעם המרכזי והמבורר (הלכתית והיסטורית) שעברו ללוח הקבוע הוא התבטלות ב"ד. טעמים אחרים הם נספחים בלבד, ועל שיטת רס"ג שהלוח הוא עיקר נמצאו עוררין רבים. וודאי שלא כל אחד רשאי להמציא סיבות למעבר ללוח הקבוע.
  3. דרך המלך היא שרוב מניין ובניין של חכמי ישראל הראשונים והאחרונים סוברים כי תחזור מצוות קידוש החודש ע"פ הראייה. בהערותינו לעיל הראינו נקודות חולשה המצויות בשיטות החולקים, הקשורות ככל הנראה לפולמוס כנגד הקראים.
- ולא בחינם הפכה השיטה לפיה יקדשו את החודש לעתיד לבוא להיות השיטה המקובלת.